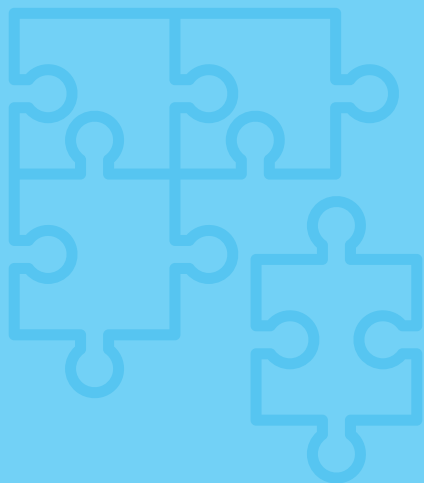

Профспілки промислового сектору в Україні

*діяльність у часи війни та бачення
повоєнної відбудови*

Контакти

Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні
Борисоглібська, 15а, Київ, 04070, Україна

Відповідальна особа

Фелікс Гетт | Директор Представництва Фонду в Україні

Контакт

Тел.: +38-044-234-00-38
ukraine@fes.de

Погляди, висловлені в цій публікації, не обов'язково збігаються з поглядами Фонду Фрідріха Еберта (ФФЕ). Комерційне використання медіаматеріалів, опублікованих ФФЕ, без письмової згоди ФФЕ заборонено.

Липень 2025

© Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні

Усі тексти доступні за адресою:

➤ <https://ukraine.fes.de/>

Наталія Ломоносова, Тамара Хурцидзе
Липень 2025

Профспілки промислового сектору в Україні

*діяльність у часи війни та бачення
повоєнної відбудови*

Зміст

Вступ	1
Вплив війни на індустріальний комплекс: діяльність профспілок під час війни та нові виклики у роботі	3
Вплив повномасштабної війни на кадровий потенціал індустріального комплексу та перспективи його відновлення	15
Бачення повоєнної відбудови та участь у визначенні її пріоритетів ..	20

Вступ

Повномасштабна війна Росії проти України має суттєвий негативний вплив на життя мільйонів українців: через військові дії та їх наслідки, мільйони втратили житло, роботу, здоров'я та були змушені залишити своє звичне місце проживання. Тисячі чоловіків та жінок взяли до рук зброю, аби захищати свою країну. Війна також є значним викликом для української економіки: за оцінками Київської школи економіки, станом на вересень 2024 року сума збитків від військових дій у сфері інфраструктури та промисловості й втрат підприємств складає \$36,6 млрд та \$11,4 млрд відповідно¹. При цьому загальні непрямі фінансові втрати підприємств оцінюються майже у \$410 млрд (виручка) або \$133 млрд (додана вартість)².

Через значні масштаби руйнування інфраструктури, знищення виробничих потужностей, порушення виробничих та торговельних ланцюгів, скорочення обсягів виробництва, відновлення української економіки після завершення війни потребуватиме значного тривалого часу і матеріальних ресурсів. Окрім того, повоєнне відновлення та подальший розвиток економіки України потребуватиме насамперед людей — фахівців своєї справи, на яких тримається економіка будь-якої країни.

Дискусії про повоєнну відбудову точаться майже від початку повномасштабного вторгнення — як на численних міжнародних майданчиках, так і в Україні, а можливі візії відбудови представлені у десятках планів відновлення. Водночас представники профспілок, що репрезентують тисячі працюючих, не часті гості на конференціях у Лондоні, Берліні чи інших європейських столицях, де обговорюється стратегія повоєнного відновлення.

¹ «Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, сягає \$151,2 млрд — оцінка станом на 1 вересня 2023 року», Київська школа економіки, 2024. Доступ за посиланням: <https://bit.ly/4l6zKl3>

² Андрієнко, Д., та ін. (2024). Звіт про непрямі фінансові втрати економіки внаслідок військової агресії Росії проти України станом на 1 липня 2024 року. Доступ за посиланням: <https://bit.ly/3Ik9swS>

Саме тому протягом 2024 року ми поспілкувалися з представниками українських профспілок, які входять до міжнародної мережі IndustriALL, що об'єднує 50 млн працівників у секторах енергетики, виробництва та гірничодобувної промисловості, про те, як війна вплинула на їх галузь в цілому та на діяльність самої профспілки, а також про те, що є першочергово важливим для повоєнного відновлення цієї галузі, зокрема, для втраченого за роки війни кадрового потенціалу. У цьому тексті ми узагальнили основні думки та ідеї, які нам вдалося почути від профспілковців.

Вплив війни на індустріальний комплекс: діяльність профспілок під час війни та нові виклики у роботі

Повномасштабна війна спричинила багато нових труднощів у діяльності профспілок і ускладнила ті численні виклики, які існували раніше. Передусім, мова про труднощі у роботі самих підприємств та цілих галузей, спричинені військовими діями. Такі галузі, як, наприклад, гірничодобувна промисловість та металургія, і відповідно, профспілки в цих галузях, ще з 2014 року зіткнулись з викликами, коли робота частини підприємств зупинилась через війну, а частина опинилась на непідконтрольних Україні територіях, адже значна частина підприємств гірничо-металургійної галузі знаходяться на території Луганської та Донецької областей. Наприклад, на початок 2014 року в Україні налічувалося 145 державних вугільних шахт; а на початок 2022 року діючих державних шахт було лише 49. Після двох років повномасштабної війни їх кількість скоротилась до близько 20, при чому, не у всіх з них ведеться видобуток вугілля, адже їх інфраструктура зазнала підтоплення, знеструмлення тощо. Шкода, нанесена гірничодобувній промисловості з 2014 року, мала негативний вплив і на інші галузі української промисловості через спричинений цим брак палива для виробничих потреб та порушення внутрішніх виробничих ланцюжків; адже виробничі потужності багатьох підприємств передбачали роботу, наприклад, на конкретних марках вугілля, доступ до яких було втрачено.

Починаючи з лютого 2022 року, український індустріальний комплекс зазнає ще більших збитків через повномасштабну війну. Тепер у зоні бойових дій або наближено до неї опинилися вугільні шахти, гірничо-збагачувальні комбінати, металургійні підприємства та підприємства нафтохімічної промисловості Дніпропетровської, Запорізької, Харківської областей. Через наступальні дії армії РФ, частина таких промислових об'єктів опинилась на тимчасово окупованих територіях; торкнулося це і важливих для енергетичної інфраструктури країни об'єктів атомної енергетики. Значна частина об'єктів критичної

інфраструктури, що розташовані й в інших областях, піддається регулярним обстрілам. Все це призводить до неможливості повноцінної роботи або її повного припинення через безпекові ризики, а також до вимушеного переміщення працівників до інших регіонів. Обсяги виробництва в індустріальних галузях, з представниками профспілок яких ми проводили інтерв'ю, мають тенденцію до скорочення (здебільшого часткового, але є і випадки повної зупинки виробництва), адже в умовах військових дій та загрози обстрілів важко налагодити безперервний виробничий процес. Експорт продукції також ускладнено, позаяк цей процес залежить, зокрема, від функціонування портової інфраструктури, яку регулярно атакує РФ.

Кожне це підприємство [...], його виробничі потужності [...] розглядаються як цілі. Тому при кожній повітряній тривозі працівники вимушені пересуватися до безпечних місць. [...] Кількість повітряних тривог фактично унеможливорює деякі виробничі процеси. Якщо ви розумієте, що таке плавка металу, то її ж не можна зупинити, бо це такий процес, якому потрібна постійна електроенергія або газ.

Представник профспілки Машметал

Зупинка або обмеження обсягів виробництва, своєю чергою, можуть призводити до зменшення прибутку підприємств, і, як наслідок, до переходу на неповний робочий тиждень, оголошення простою, виникнення заборгованостей із виплати заробітної плати, або ж призупинення трудових договорів.

Більшість підприємств, відсотків 60-70, вони або не працюють, або їх режим роботи незначний. Тобто 1-2 робочих дні на тиждень. [...] Є в нас одне підприємство [...], яке дуже близько до кордону. Працівники всі переведені на простій. Тобто виробничий процес зупинений повністю, і вже другий рік честь і хвала власникам

підприємства, які знаходять можливість оплачувати простій. На інших підприємствах існує призупинення трудових договорів [...] або неповний режим роботи з оплатою фактично відпрацьованого часу.

Представник профспілки Машметал

Як зазначали інформанти, через призупинення трудових договорів працівники опиняються в ситуації, коли вони офіційно не є безробітними, але не мають ні доходу, ні права отримати виплати допомоги по безробіттю. Нерідко це призводить до того, що такий працівник вирішує звільнитися. Робота в режимі часткової зайнятості так само призводить до зменшення місячного доходу і може ставати причиною звільнень працівників, з можливим подальшим переїздом, адже частина значна частина промислових підприємств в Україні розміщена в мономістах, де складно знайти іншу роботу.

В галузях, що належать до критичної інфраструктури, безпекові ризики ще вищі, адже працівники мусять продовжувати роботу навіть за наявності прямих загроз. Це саме стосується у працівників підприємств у прифронтових містах та містах, наближених до кордону з рф.

[...] у нас галузь критичної інфраструктури. [...] наші люди працюють в таких умовах дуже небезпечних. [...] наш оперативний персонал, він не може покинути своє робоче місце навіть під час повітряної тривоги. Якщо інші можуть піти в бомбосховище, ці люди залишаються на місці добровільно. [...] це енергетичний фронт і наші люди — герої. [...] Наші станції працюють дуже близько до лінії фронту. І страждають наші люди. [...] вони під обстрілами відбудовують те, що зруйновано для того, щоб було світло і тепло у нас. І люди зараз просто, ну, є світло, є тепло, ну, і добре. [...]

Представник Укрелектропрофспілки

Слава Богу, що працівники підприємства [у місті, що розташоване близько до кордону з рф] ще мають при собі відповідні технічні оснащення, стрілові крани, якими вони намагаються щось зробити, відремонтувати, від постійних обстрілів. І це теж треба враховувати та розуміти. Небезпечність [будівельних] робіт взагалі. Тобто ціну цих робіт взагалі неможливо оцінити. І ми теж кажемо про небезпечність робіт взагалі на сьогодні. Тому що так, будівельники звикли працювати в важких умовах, але війна додала такі ризики, ну, які неможливо навіть якось оцінити вартістю [такої роботи].

Представник профспілки Профбуд

Керівництво деяких профспілок наразі навіть не може точно підрахувати точну кількість своїх членів через те, що частина працівників опинились в окупації або зазнали вимушеного переміщення. Інформанти також розповідали й про те, що через повномасштабну війну ускладнилась комунікація між профспілковими ланками, між центральним керівництвом профспілки та місцевими «первинками», між тими працівниками, які залишились на місцях і тими, які виїхали.

[...] Ми не можемо знати нашу чисельність, тому що багато людей, які зараз за кордоном, працюють дистанційно. Багато людей переміщених, які не мають ні роботи, ні документів, ні даху над головою. І не мають ніякої підтримки з боку влади. Які живуть на гуманітарні подачки. І тому в нас упали різко поступлення членських внесків. І через членські внески ми не можемо визначити нашу реальну чисельність. Це неможливо в цьому хаосі, коли відбувається переміщення мільйонів людей. [...]

Представник незалежної профспілки гірників

Відповідно, через скорочення кількості членів профспілок та надходження членських внесків, зокрема тому, що частина профспілкового активу не має можливості їх сплачувати, суттєвою мірою зменшилися і фінансові ресурси профспілок, що обмежує можливості останніх надавати підтримку своїм членам. Зокрема, існує значна кількість працівників, які перестали платити внески, наприклад, через мобілізацію до війська, знаходження на окупованих територіях або призупинення з ними трудового договору. Попри це, вони залишаються членами профспілок і також потребують матеріальної допомоги, і для профспілок є важливим їх підтримувати. Як зазначали інформанти під час інтерв'ю, членські внески є дуже вагомим джерелом фінансових ресурсів для профспілки, і їх скорочення є критичним, враховуючи також те, що і відрахування від роботодавців також значно скорочуються. Це перешкоджає профспілкам організовувати оздоровлення своїх членів, а також виплачувати матеріальну допомогу на лікування, санаторно-курортне лікування, реабілітацію, що є суттєвою проблемою, адже частина професій та видів робіт на підприємствах індустріального комплексу передбачає шкідливі та/або небезпечні умови праці, що негативно впливають на здоров'я працівників; окрім того, потреба у такій підтримці з боку профспілки через наслідки війни навпаки виросла.

[...] У нас джерел [окрім внесків] практично інших немає... Ну, є [...] деякі збереження, які вдалося накопичити там до війни нам трохи, це пасивні доходи від банків, від відсотків, гроші там наші знаходяться. [...] наші фінансові можливості, вони дуже-дуже обмежені в цих умовах. [...] У нас колективні договори в гірничо-металургійної галузі, рівень їх охоплення і соціально-трудоових гарантій, був вищий, ніж в інших галузях. І свого часу була навіть така офіційна статистика, ми дивилися, деє так від 2 до 4 разів рівень соціально-трудоових гарантій в колективних договорах був вищий. У зв'язку з війною все це призупиняється, і якщо раніше були відрахування [від роботодавців] там на оздоровлення працівників, культурно-масову роботу, спортивну, то зараз їх вже немає. Деякі роботодавці ще [...] трошки допомагають своїм

організаціям, [...] але вони [відрахування] дуже скромні сьогодні. [...] І от іще [...], це в усіх профспілках так, у нас по статуту ті, з ким призупинені трудові договори, вони залишаються членами профспілки, не платять внески. [...]. Таких у нас, мабуть, тисяч 20. Це також працівники, які мобілізовані, [...] таких у нас під 40 тисяч. [...] Їм треба допомагати, і вони звертаються за допомогою. А буває і таке, що він приходить, отримав поранення, треба лікувати в лікарні. І наші організації звертаються – давайте допомогу дамо на операцію, на лікування, на реабілітацію. [...]

Представник профспілки металургів і гірників

От сьогодні ми не маємо ресурсів. Якщо раніше [...] якщо людина захворіла на онкологію, вона могла розраховувати на 30-40 тис. гривень матеріальної допомоги від профспілки; [...] на оплату взагалі її лікування. Якщо онкологія, то — повністю [повної вартості]. Ми сьогодні не можемо дати взагалі нічого.

Представник нафтохімічної профспілки

[...] В даному випадку ми займаємося цим [оздоровленням] тому, що люди потребують цього. Якраз під час війни. Психологічної реабілітації перше. Я на комітеті Верховної Ради виступав в минулому році і казав, що потребують психологічної підтримки наші працівники. Тому що дуже важко працювати в умовах, коли ти працюєш, а на тебе летять ракети. [...]

Представник Укрелектропрофспілки

Аби підтримати своїх членів в умовах війни профспілки з перших днів повномасштабного вторгнення активно залучаються до волонтерської роботи. Так, одним з напрямів такої діяльності є допомога членам профспілки, що мобілізувалися до Збройних сил України.

Ну, паралельно ще [...] ведемо велику роботу з надання допомоги і підтримки ЗСУ. На жаль, ми маємо дуже такі, не дуже радужні цифри. Багато працівників, наших спільчан були призвані, знаходяться чи знаходились на передовій. На жаль, [...] загинули багато вже, достатньо. Тому в цьому плані ми надаємо можливо фінансову допомогу і підтримку сім'ям цих людей. [...]

Представник Атомпрофспілки

[...] десь через два тижні після початку [вторгнення] ми провели засідання президії. [...] Ми на тому засіданні визнали, що пріоритетом нашої роботи буде [...] підтримка Збройних сил України, бо до Збройних сил України мобілізують наших працівників, [...] 20 і більше відсотків працюючих на підприємствах йдуть [служити], змушені залишати свої мирні професії і йти до Збройних сил [....] Останній такий захід, який відбувся, [...] наша профспілка придбала для наших воїнів, там для конкретної військової частини п'ять дронів. А на початку війни [...] ми виділили 1 мільйон гривень у фонд «Повернись живим». [...]

Представник профспілки металургів і гірників

Також профспілки займаються наданням гуманітарної допомоги, зокрема на підприємствах, що розташовані на прифронтових територіях – і не лише членам профспілки та їх родинам, а й жителям населених пунктів, де підприємство розташоване.

Крім цього, деякі профспілки також займаються допомогою родинам працівників, що є внутрішнього переміщеними особами (далі – ВПО) з евакуацією та подальшим розміщенням. Для організації цієї допомоги профспілкові залучають власні кошти та ресурси, отримують допомогу від міжнародних профспілок, а також нерідко співпрацюють з благодійними фондами та неурядовими організаціями.

[...] ми доволі багато часу витратили протягом 2022 року, з моменту війни, і у 2023 році на питання [...] соціального захисту саме працівників і членів їх сімей. Тому що приходилося евакуювати людей. В той довоєнний період профспілка [...] мала свою програму дій, і ми тоді [...] формували і резервний фонд [...]. Тому частину цих коштів було витрачено і на переселенців, і от на надання допомоги нашим спільчанам, під час окупації, а потім деокупації і міста Славутич, і ЧАЕС, і підприємств зони відчуження[...] І сьогодні ми продовжуємо це робити.

Представник Атомпрофспілки

[...] Окремим напрямком, на жаль, великим напрямком з 2022 року стала гуманітарна допомога. Членам профспілки, тимчасовим переселенцям, які з наших профспілок переміщуються зі Сходу на Захід. [...]

Представник профспілки Профбуд

[...] в умовах війни ми займаємося тими функціями, якими не займаються профспілки, і ми раніше не займалися в мирний час. Це гуманітарні заходи. Це взаємодія з військовими, і всіляка підтримка їхнього побуту, життя. Взаємодія з сім'ями військових і загиблих. Взаємодія і підтримка всіляка з нашого боку тимчасово переміщеним особам. [...]

Представник незалежної профспілки гірників

В цілому, на основі проведених інтерв'ю, можна припускати, що у перший рік повномасштабної війни через масштаби безпекових загроз, відбулося тимчасове зміщення фокуса діяльності профспілок з їхніх традиційних видів діяльності до реагування на термінові виклики, спричинені повномасштабною війною. Але все ж, попри активну діяльність у гуманітарній сфері, особливо, у перший рік повномасштабної

війни, основні пріоритети діяльності профспілок лишаються незмінними. Окрім вже згаданого напрямку соціальної підтримки, це також правовий захист працівників від порушення трудових прав, зокрема від незаконного звільнення, представництво інтересів працівників в трудових спорах, зокрема, участь у вирішенні колективних трудових спорів, моніторинг і контроль за виконанням норм колективних договорів на підприємствах, а також в цілому за дотриманням належних умов праці та охороною праці.

[...] Один з традиційних напрямків – це безпека, ми слідкуємо за цим. У нас, на жаль, і в мирний час такі випадки стаються [...] Наші люди працюють не в простих умовах, а десь там на висоті, на фюзеляжі [...] Там багато різних проводів електричних [...] І десь там не так станеш чи не так засунеш голову, чи руку, не дай боже, звичайно. [...] Ми періодично проводимо певні навчання, виставляємо вимоги в тій же самій галузевій угоді до директорів, до роботодавців. В принципі, [...] ми контролюємо цю ситуацію, пов'язану з безпекою.

Представник профспілки авіабудівників

Окрім того, профспілки продовжують займатися веденням переговорів щодо підвищення заробітної плати як на галузевому рівні, так і на рівні конкретних підприємств.

[...] профспілка завжди готова вести переговори про підвищення заробітної плати для наших працівників, для членів профспілки. [...] з приватними підприємствами ми ведемо переговори окремо по підвищенню заробітної плати [...] відповідно до їхньої грейдової системи оплати. [...]

Представник Укрелектропрофспілки

Ми постійно як профспілка в вугільній галузі боролися за виплату заробітної плати. [...] Подивіться таблицю заборгованості по зарплаті. Це більш як 853 мільйонів гривень. Але в цій таблиці не вказані шахти «Лисичанськвугілля» і «Первомайськвугілля», і Вугледар. [...] Тобто заборгованість по зарплаті складає реально більше ніж 1 млрд гривень. Це дуже велика сума. Ясно, що ми ці питання не випускаємо з власного контролю. [...]

Представник незалежної профспілки гірників

Ми завжди працювали й працюємо зараз з питаннями заробітної плати, як з її розміром, так і з заборгованістю, там де вона трапляється, з переговорами навколо заробітної плати. Лобіюванням заробітної плати в тому числі в державних контрактах, на відбудову [займаємося]. Працюємо з безпекою праці всіх працівників на будівельних підприємствах. Як по зведенню, так і по демонтажу, в тому числі у зруйнованих будівлях.

Представник профспілки Профбуд

Слід зазначити, що в Україні профспілки тривалий час і до повномасштабної війни здійснювали свою діяльність у доволі непростих умовах. Оскільки значна частина підприємств індустріального комплексу приватизована, все частіше для врегулювання тих чи інших питань, профспілкам доводиться взаємодіяти безпосередньо з роботодавцями, що не завжди є легким завданням. Окрім того, за словами не одного з наших інформантів, ще до повномасштабної війни все більша закритість представників державної влади до відкритого соціального діалогу, а часом і безпосередні бюрократичні перепони, суттєвим чином ускладнювали виконання профспілками своїх безпосередніх функцій, а також обмежували їх вплив на прийняття рішень з важливих питань соціального-економічного розвитку, забезпечення трудових прав на національному рівні. Окрім того, починаючи з 2022 року було прийнято низку

законодавчих змін, що обмежують в умовах воєнного стану діяльність профспілок, дію колективних договорів, а також послаблюють захист трудових прав в цілому. Представники профспілок, з якими нам вдалося поспілкуватися, підкреслювали, що подібні зміни, направлені, зокрема, на все більшу лібералізацію трудових відносин та дерегуляцію ринку праці, все далі зміщують баланс сил на користь роботодавців. При цьому інструменти, доступні профспілкам для захисту інтересів працівників, як більш вразливої сторони трудових відносин, та здійснення своєї переговорно-представницької функції, було обмежено.

Ще виклики пов'язані зі змінами трудового законодавства. Введений був в дію закон про особливості регулювання трудових відносин, який певним чином звузив повноваження профспілок. Ну, і безпосередньо вплинув на права працівників. Ну, і наразі зараз теж продовжується поступово реформування трудового законодавства. Наприклад, набув чинності закон про відпустки, який зачіпає профспілкові права і права працівників. Ну, і робота над проєктом Трудового кодексу³. Саме таке болюче те, що під час воєнного стану ми не можемо [...] робити якісь марші... Це наш основний засіб був, так? Висловлення протесту і незгоди. Тому зараз ми в цьому обмежені, і це є виклик. [...]

Профспілка авіабудівників

Насамкінець варто згадати про ще один важливий напрямок роботи профспілок наразі. Це міжнародна діяльність та співпраця з профспілками з інших країн, яка, за словами багатьох наших інформантів, суттєво посилилась з 2022 року. Окрім сфери гуманітарної допомоги, профспілки співпрацюють зі своїми колегами у Європі у сфері обміну досвідом та

³ Міністерство економіки України завершило роботу над проєктом нового Трудового кодексу України наприкінці 2024 року. На момент публікації цього тексту, СПО об'єднань профспілок проєкт не погодив.

організації навчальних заходів для профспілкового активу. Наші інформанти розповідали, що продовжують активно працювати над внутрішнім розвитком своїх профспілок, оновленням підходів до організаційної структури, активно запозичуючи міжнародний досвід.

Ми змінюємо свою структуру під європейську модель. Нас більше цікавить зараз данська модель. І ми працюємо з данськими профспілками, зокрема, з ЗФ, по навчанню наших представників. Також із залученням Фонду ім. Фрідріха Еберта ми багато семінарів проводимо для того, щоб змінювати структуру свою [...]. Ми відходимо від структури, яка була раніше в українських профспілках. У нас прогресивна профспілка. І ми робимо двоступеневу як західну модель — центральний офіс і первинну організацію. [...] Ми проводимо зараз певні заходи, щоб профспілка була одна із перших у Федерації [профспілок], яка вже все ж таки ближче до європейської моделі. Через переговори, через вміння вести переговори, через репрезентативне представництво. [...]

Представник Укрелектропрофспілки

Вони [представники IndustriALL] вчать органайзингу, вчать нас як добиватися вирішення цих своїх соціальних показників. Ведення колективних переговорів.

Представник профспілки авіабудівників

[...] Завдяки цим семінарам Фонду ім. Фрідріха Еберта, українсько-данського проєкту профспілки ЗФ я навчився створювати системи, створювати колективи, кооперувати людей. [...] І я на прикладі свого цеху навчився це робити. [...]

Представник Нафтохімічної профспілки

Вплив повномасштабної війни на кадровий потенціал індустріального комплексу та перспективи його відновлення

Одним з основних викликів як для профспілок, так і для індустріального комплексу та української економіки в цілому, стало загострення проблеми нестачі кваліфікованих кадрів в умовах війни, яке спостерігалось у різних галузях промисловості й до повномасштабного вторгнення.

Представники профспілок підкреслювали насамперед глибоку проблему – **брак на рівні держави стратегічного бачення розвитку окремих галузей промисловості**, а відповідно, і того, які освітні програми підготовки потрібні, щоб забезпечити ту чи іншу галузь фахівцями у необхідній кількості, а також – системного підходу держави до створення умов для утримання вже наявних кадрів на ринку праці України та запобігання відтоку кваліфікованих спеціалістів за кордон. Адже дефіцит кадрів у першу чергу пов'язаний з тривалою історією трудової міграції працівників, що не були задоволені рівнем заробітної плати у своїх галузях в Україні. В умовах війни, Україну вимушено покинули ще мільйони осіб працездатного віку. Профспілковці, з якими ми спілкувалися, розповідали, що їх турбує перспектива неповернення працівників, переважно жінок, але не лише тих, які перебувають закордоном: зважаючи на свою високу, а часом і рідкісну кваліфікацію (як-от, атомна енергетика), а також дефіцит робочої сили в економіках Західної Європи, вони можуть швидко знайти роботу.

Нас хвилює те, що у країнах, де перебуває найбільше наших переселенців, це Польща, Німеччина, Чехія, Словаччина, і Молдова, зацікавлені в наших працівниках. В Німеччині ціла є програма залучення до роботи наших працівників. [...] І жіноцтво, вони там вже знаходять себе, і [коли] повертатися будуть з фронту чоловіки, вони звісно поїдуть туди, де діти й дружина. Це загроза велика. [...]

І звичайно, що багато кваліфікованих спеціалістів і до 2021 року виїжджали на заробітки в ЄС, в Канаду.

Представник профспілки Машприлад

[...] для того, щоб люди сьогодні вернулися, в умовах, коли не буде війни, треба дати добру зарплату, соціальний пакет, крапка. Ну, і гарні умови на виробництві.

Представник Нафтохімічної профспілки

Як вже зазначалося, в умовах зменшених обсягів виробництва, і відповідно, переведення працівників на неповний робочий час, або і на простій, а також, запровадження практики призупинення трудових договорів, значна частина працівників промисловості стикається зі значним скороченням або повною втратою доходу і в таких умовах звільняється, аби шукати інших шляхів забезпечити себе та свою сім'ю. Відповідно, нерідко галузь втрачає таким чином кваліфікованих спеціалістів. Представники деяких профспілок підкреслювали, що поряд з фінансовою підтримкою, яку може надати профспілка своїм членам у таких ситуаціях, більш системну політику щодо працівників, які на довгі місяці та роки ризикують опинитися у такій сірій зоні, на їх думку мала б проводити держава. Натомість органи державної влади, на думку інформантів, наразі певною мірою самоусуваються від того, щоб адресувати наявну проблему. При чому, наші інформанти звертали увагу **на відсутність системного підходу з боку держави** не лише щодо підтримки працівників промислового сектору, але і самих підприємств, що не можуть підтримувати виробничий процес в умовах військових дій.

В мене таке враження, що ось ви самі барактайтесь як можете, виживете – добре. Не виживете? Ну, процедура банкрутства, поріжем і на його місці побудуємо торговельний центр.

Представник профспілки Машметал

Спостерігається відтік кваліфікованих кадрів у інші сфери також і через низький рівень заробітної плати на багатьох промислових підприємствах.

Ми кажемо про мігрантів наших, які виїхали, а про цих людей, які залишилися [...] Ні, ця тема не дуже цікава. [...] Шановні, а оцих хто буде стимулювати? [...] Треба збільшувати заробітну плату, щоб стимулювати людей якимось. Тут теж великі є проблеми. У деяких компаніях трошки краща ситуація, а деякі компанії, ну, вибачте, по 8-9-10 тисяч гривень люди заробляють. Це копійки сьогодні. Стимулів нема у людей працювати. Інколи люди кажуть: «Я ходжу на підприємство від дзвінка, як то кажуть, до дзвінка, прохідна, зайшов, не випускають, від цієї години до цієї маєш відпрацювати, а потім ще копійки отримуєш. А буває ще і заборгованість. То, кажуть, я піду он кудись в магазин, на склад якийсь там, не знаю що, така ж зарплата фактично, і відповідальності менше». [...]

Представник профспілки металургів і гірників

В умовах воєнного стану в Україні відбувається мобілізація чоловічого населення призовного віку. Водночас частина чоловіків може прагнути unikнути мобілізації, зокрема уникаючи офіційного працевлаштування – наші інформанти відзначали, що через це підприємствам стало складніше винаймати нових працівників. Окрім того, те, що на відміну від інших секторів економіки (наприклад, сфери послуг), промисловий сектор в Україні, характеризується високим рівнем формальної зайнятості, що в цілому є позитивною характеристикою, в умовах війни парадоксальним чином негативно впливає на кадрову ситуацію на цих підприємствах, адже через це темпи мобілізації працівників, на думку деяких інформантів, є вищими, ніж в інших сферах економіки. Зокрема, деякі представники профспілок розповідали про те, як працівників деяких підприємств мобілізують під час довозення на робоче місце транспортом роботодавця і про наявність таких

підприємств, де станом на 2024 рік було мобілізовано більш ніж половина штатних працівників. Окрім того, деякі інформанти звертали увагу і на те, що після демобілізації значна частина військових може потребувати значного часу на фізичне і психологічне відновлення, а деякі – через шкоду завдану здоров'ю, набуті травми та інвалідність не зможуть повернутися до роботи у тих сферах, де вони працювали раніше.

Представники майже всіх індустріальних профспілок, з якими нам вдалося поспілкуватися також підкреслювали й іншу проблему: попри те, що підприємства можуть бронювати висококваліфікованих спеціалістів, через те, що останні мають дефіцитну військово-облікову спеціальність, їх можуть мобілізувати попри наявність броні. Відповідно, це позначається на виробничих процесах, адже багатьох працівників в умовах кадрового голоду вкрай складно замінити. Водночас безперербійне виробництво для потреб військово-оборонного комплексу є важливою умовою стійкості України у війні, адже, наприклад, такі сектори, як металургія та авіація є ключовими для виробництва зброї та військового обладнання.

Таким чином, можна бачити, що в складних умовах воєнного стану, значна частина проблем загострюється саме через нестачу кваліфікованих кадрів у багатьох галузях індустріального комплексу. Окрім трудової міграції за кордон у десятиліття, що передували війні, наявний кадровий голод пов'язаний також із занепадом професійно-технічної освіти в Україні, та системних проблем у підготовці спеціалістів для потреб промисловості загалом. Невисокий рівень заробітних плат та відсутність чітких перспектив її зростання поруч зі складними, а часом і небезпечними умовами праці своєю чергою роблять індустріальний сектор менш привабливим для молоді, представники якої все більш роблять вибір на користь зайнятості у креативних індустріях та сервісній економіці. Низький рівень навчальних програм, що пропонуються закладами професійно-технічної освіти, їх невідповідність потребам ринку праці, скорочення мережі таких закладів, а також важливість для повного опанування багатьох виробничих професій тих навичок, які здобуваються винятково на робочому місці, призводять до того, що час, необхідний для підготовки нової генерації працівників, є досить тривалим. За словами представників деяких з профспілок, у таких сферах як атомна енергетика чи авіабудування, підготовка одного спеціаліста високої кваліфікації може займати до 10 років. Тому втрата

кожного такого працівника є дуже суттєвою для своєї галузі в умовах війни, а наявна ситуація з кадрами створює довгострокову загрозу відновленню та розвитку індустріального комплексу після війни.

Наприклад, жоден навчальний заклад в Україні не вчить спеціалістів для цементної галузі в Україні. А це 8 функціонуючих заводів зараз. І знову ж таки, навчання відбувається ad hoc, через технології початку 20 сторіччя, учнів, які проходять всі етапи навчання, там до умовного оператора печі. А потім, якщо одного оператора печі мобілізують, то залишається нічого, в ключовому виробничому ланцюгу, наприклад, на цементному підприємстві. [...]

Представник профспілки Профбуд

[Уже] до військової агресії були проблеми [...] з кадрами робітничих професій. Тому що заробітна плата була не дуже висока[..] І професійна освіта була трошки розбалансована. Профтехучилища, які давали кваліфікацію, вони...Ну, була зруйнована система. А самі роботодавці не в змозі були. [...] У нас раніше [...] потужні підприємства були. А маленькі ж – вони не можуть забезпечити самостійно підготовку кадрів, або свою базу [підготовки] там утворити. І виходили за рахунок старшого покоління, або індивідуальне навчання [працівників], де десь підбирали.

Представник профспілки Машприлад

Бачення повоєнної відбудови та участь у визначенні її пріоритетів

Вже через кілька місяців після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, український уряд почав працювати над розробкою національних планів відбудови. У липні 2022 року Міжнародній конференції з питань відновлення України у Лугано (Швейцарія) владою були представлені проєкти таких планів відбудови у різних галузях економіки та суспільного життя. Відтоді міжнародні конференції, присвячені відбудові відбуваються щорічно. На цих подіях та поза ними у дискусіях про відбудову беруть участь як національні органи влади, так і українські організації громадянського суспільства та різні міжнародні організації. В рамках наших інтерв'ю ми розпитали представників індустріальних профспілок про те, наскільки вони поінформовані про зміст актуальних планів відбудови у їх галузях, чи залучені у дискусію про відбудову якимось чином (наприклад, беруть участь в робочих групах по розробці планів відбудови, у публічних подіях, в консультаціях з національними органами влади чи міжнародними партнерами тощо), а якщо ні, то що, на їх думку перешкоджає цьому залученню і чи хотіли б їх профспілки загалом більше долучатися до формування пріоритетів відбудов.

Представники профспілок розповідали, що на їх думку, як їх профспілка, так і профспілки в цілому мають недостатньо можливостей взяти участь у процесі формування бачення повоєнної відбудови та її пріоритетів. За їх словами здебільшого їх не долучають ні до міжнародних подій, ні до робочих груп. В цілому, на основі почутого можна зробити припущення, що профспілки здебільшого не розглядаються владою як повноцінні й важливі суб'єкти формування бачення повоєнного відновлення, попри те, що збоку багатьох індустріальних профспілок є готовність і бажання брати участь у цьому процесі. Вони також підкреслювали, що профспілки зазвичай дуже добре поінформовані про стан справ у своїх галузях як в контексті кадрового забезпечення, так і засобів виробництва, тому їх залученість є важливою не лише як представницького органу, що

репрезентує тисячі працівників по всій країні⁴, але і як носія актуальних знань, даних, проблем, здатного формувати прогностичні моделі розвитку.

Профспілки завжди мають конструктивні пропозиції з приводу цих питань [повоєнної відбудови]. Ну, просто ті не хочуть, відмахуються. Та що ви там плутаєтесь під ногами? Вони йдуть вперед. Ну, погано. [...]

Представник профспілки авіабудівників

Ми б дуже хотіли бути залучені на міжнародному рівні до майданчиків, де розглядається генеральна лінія відбудови. [...] третій рік ми виносимо цю пропозицію на всіх рівнях: від МОП до нашого уряду. Й ігноруємось, тому що цього розуміння немає. Це наша пісочниця, от ми будемо в ній. Уряди й міжнародні банки, ми будемо в ній гратися. А ви, профспілки, ви у своїх країнах і займаєтесь процесом. [...]

Представник профспілки Профбуд

Ми хотіли б бачити і спільно працювати в цих програмах [розробки планів відбудови]. Тим паче паралельно, тоді коли відбувається підготовча робота по євроінтеграції. Напрацьовуються документи, створюються якісь комісії. Ми нікуди не вході. В нас Кабмін не бачить нікого. Ні на рівні федерації, ні на рівні... Не запрошують. Це де прорвешся, як кажуть, то получиться. А так...

Представник Атомпрофспілки

⁴ В цьому контексті варто зазначити також, що профспілковці переважно погоджувалися з тим, що інші представники громадянського суспільства, як-от неурядові громадські організації (НГО), благодійні фонди тощо, мають набагато більше можливостей долучатися якщо не до формування пріоритетів відбудови, то принаймні до подій, де такі питання обговорюються. При цьому, інформанти підкреслювали, що неурядові організації попри важливість їх діяльності, не можуть замінити собою профспілки, адже не є репрезентативними органами.

[...] Гарні там презентації, гарні картинки, слайди, все. А реальності там немає, в цих програмах. [...] Там вже стільки наговорили, стільки вже... але відбувається без нас. Оце в чому проблема. Без профспілок. Держава просто не бачить.

Представник профспілки металургів і гірників

Оскільки відбудова України – це є відбудова її економічної моделі. І хотілось би бачити, щоб в цій економічній моделі було місце для нашої промисловості. Тому хотілось би, щоб профспілка була долучена до цих перемовин. [...] Я в жодній мірі не хочу віддати повністю всі повноваження і всі прийняття рішень на відкуп виключно влади. [...] Тобто з боку профспілок є бажання в це включатися.

Представник профспілки Машметал

На основі інтерв'ю можна також припустити, що велику роль у можливостях тієї чи іншої профспілки долучитися до формування пріоритетів відбудови у своїй галузі відіграє налагодженість продуктивної комунікації між профспілкою та профільним міністерством чи його підрозділом. Також деякі профспілки розповідали, що в тій частині їх діяльності, яка сфокусована не стільки на довгостроковій відбудові, як на поточному відновленні у своїй галузі, їм частіше вдається донести свої пропозиції до органів влади. Ті ж профспілки, які роблять спроби долучитися до дискусії про відбудову на вищому, міжнародному рівні, намагаються посилити своє представництво та донести своє бачення завдяки партнерствам з міжнародними профспілковими об'єднаннями, у першу чергу – мережі IndustriALL.

[...] на крайній зустрічі IndustriALL Europe нас поінформували, що представники від IndustriALL Europe включені в таку робочу групу, при Єврокомісії, Європарламенті, де будуть також

обговорювати питання щодо відновлення України, [щодо] допомоги можливої. Тобто вже через IndustriALL наш голос можуть почути десь в Єврокомісії, при всіх цих...розробках. [...]

Представник профспілки Профбуд

На думку деяких інформантів, небажання представників державної влади залучати профспілки до формування планів відбудови та дискусії щодо них є відображенням незадовільного становища соціального діалогу в Україні в цілому. Вони підкреслювали важливість відновлення повноцінного соціального діалогу в Україні, щоби відповідало загальним європейським стандартам.

З точки зору соціального діалогу є Національна тристороння соціально-економічна рада. [...] Немає бажання в державної сторони, щоб цей орган працював. Я думаю, Європа в цьому плані нам допоможе, бо в Європі такого непорозуміння нема. Ми знаємо, що думка профспілок, як і кожного підприємця, в кожній країні, так і в Європейському Союзі [враховується], представник нашої IndustriALL Europe завжди присутній при найвищому керівництві Європейського Союзу. [...] закордонні наші колеги профспілкові, вони уряду підкреслюють, що профспілки України повинні бути учасниками, повноцінними учасниками діалогу. І треба до них прислухатися. В Європі, ну...іншого варіанту не може бути. [...]

Представник профспілки авіабудівників

Однією з проблем, що перешкоджає профспілкам якісно долучитися до формування бачення повоєнного економічного відновлення, на думку їхніх представників, є недостатня непрозорість самих планів відбудови та процедур їх обговорення.

[...] це відкритість самих процедур: щоб ми бачили, куди витрачаються ці кошти. Не так, що це буде якась там графа або розділ [...] як зараз про державний бюджет, там виставлена якась сума на фінансування. І [...] це все певною мірою обмежена інформація з обмеженим доступом. Ми бачимо тільки строку і все [...]

Представник профспілки Машметал

Нам потрібно витратити багато зусиль для моніторингу, хто що веде у відбудові. Плани які були в Лугано, вони відрізняються від планів, які були представлені в Лондоні, це всі знають. І я не думаю, що це був останній план. [...] І все це дуже розпорошено [...]. Можливо, є якась стратегічна лінія, [але] профспілкам її не доводили. Тому ми збираємо з відкритих джерел цю інформацію. І нам би хотілося, звичайно, більш системно працювати. Тому і добиваємося участі в конференціях з відновлення.

Представник профспілки Профбуд

Ми не знаємо про плани Міністерства економіки. Вони нам не доводять ці плани. Вони закриті, вони знаходяться в будівлях з товстими стінами, побудованими ще в сталінські часи. [...]

Представник незалежної профспілки гірників

При цьому, частина інформантів підкреслювали, що з тієї інформації, яка їм доступна, в них складається враження про відсутність в уряді чіткої візії бачення повоєнної економіки та місця промисловості у ній. Це резонує з загальною лінією критики, яку висловлювали представники профспілок в інтерв'ю щодо браку довгострокової державної промислової політики, наслідком чого є як криза кадрів, технологічне відставання так і ризик повної втрати промислового потенціалу країни. Вони також висловлювали побоювання щодо можливих негативних

наслідків для економіки від обмежень щодо виробництва певної продукції та доступу до ринків їх збуту в результаті подальшої євроінтеграції України.

Основні побоювання [...] – промислове майбутнє України ставиться взагалі під питання. [...] Ставиться якийсь акцент на аграрне виробництво та ІТ-послуги.

Представник профспілки Машметал

Ми не знаємо, що влада буде будувати, яку економіку в Україні. Аграрну економіку, чи високотехнологічну? Чи промислову економіку, чи туристичну, чи сервісну? Ми не знаємо взагалі модель.

Представник Атомпрофспілки

Індустріальні профспілки очікувано переконані у тому, що повоєнне відновлення України має ґрунтуватися на відновленні передусім її промислового комплексу, який має продовжувати відігравати чільну роль в економіці країни та розвивати далі. Вони підкреслювали, що саме промисловість займає одне ключове місце у структурі валового національного продукту розвинених економік і спроможна забезпечити розвиток економіки держави в цілому та створює значну кількість робочих місць. Наголошували вони й на тому, що для підтримки української промисловості, більше замовлень має надходити від держави, а однією з умов, закладених у плани відбудови, має бути чіткий відсоток українських підприємств, що мають бути залучені у відбудову інфраструктурних об'єктів, постачання будівельних матеріалів тощо.

[...] На жаль, в Україні склалася така ситуація, якщо подивитися розподіл, малий і середній бізнес, то десь 80% у нас уже там малий бізнес представлений. Тобто ми знищуємо свою промисловість. А країна без промисловості – це країна без майбутнього. [...]

Промисловість – це реальний валовий внутрішній продукт. Малий бізнес – там дуже часто так: гроші прокручуються, гроші роблять гроші. А треба, щоб гроші робили товар, а товар – гроші. [...] І сьогодні якимось держава так робить ставку саме на цей бізнес. [...] Досі у нас нема стратегії розвитку нашої промисловості. [...] ІТ-технології – це дуже добре [...] але ж ІТ-технології – 7-8% валового продукту. Промисловість дає 30-40%. [...] у нас машинобудівні підприємства які чудові, хімічна промисловість, металургійна галузь – все було. Втрачати це і спускатися до рівня [малих підприємств]? Не буде тоді в Україні майбутнього [...]

Представник профспілки металургів і гірників

[Варто] забути про своє минуле як експортера сировини. Всі знають, що у нас в експорті 75% сировина. Це при тому, що маємо високотехнологічні галузі. Це неправильно. Ми ж не сировинний придаток для інших країн. [...] літак – це вже зверху айсберга великого. А те що знизу – треба і метал, значить повинна працювати металургія. І ті що викопують, і ті що переплавляють, і ті що з того металу щось роблять. А далі вже попадає до нас на обробку. Це потрібно розвивати науку, і освіту. Бо технології зрозуміло без науки не появляються. Але зрозуміло, що навколо і лікарі, і вчителі, і комунальники необхідні. Статистика каже, що на одного авіабудівника у світі від 8 до 12 працівників інших галузей потрібні для того, щоб цей продукт з'явився. Так що в цьому плані це мультиплікатор: буде працювати наша галузь, а під неї підтягнуться й інші галузі.

Представник профспілки авіабудівників

За словами профспілковців, промисловість України має значний потенціал до зростання, проте для цього необхідно передусім підвищувати продуктивність праці, переоснащувати підприємства новими обладнаннями, впроваджувати нові технології та збільшувати частку наукомісткого виробництва.

[...] на жаль, в Україні низька продуктивність праці. І ще тоді, в довоєнний час, це було викликом. Ми говорили про модернізацію, про переоснащення галузі. Щоб наші працівники могли виробляти більше. [...] Бути більш конкурентоздатними на ринку у світі. Ну, а від цього мала б бути й більша зарплата. [...] Технологічне переоснащення всієї промисловості України повинно бути в плані [відбудови] передбачено. Інакше ми будемо не конкурентними в порівнянні з ними [країнами ЄС]. Навпаки, в нас буде дешева робоча сила для грубої роботи. [Наприклад] металургія – шкідлива. [...] Тому [потрібні] нові технології, люди будуть себе краще почувати, працюючи на новітньому обладнанні. [...]

Представник профспілки авіабудівників

Для відновлення промислового сектора, для того, аби Україна повернула собі роль виробника, переробника сировини, а не лише її постачальника, вирішальне значення має розв'язання проблеми дефіциту робочої сили – підготовка кваліфікованих кадрів, які б могли впроваджувати новітні технології та працювати з новим обладнанням. В контексті планів відбудови наші інформанти підкреслювали, що підготовка спеціалістів, по-перше, потребуватиме значних інвестицій в освіту та навчання, по-друге, має бути системною (деякі з профспілок вже зараз реалізують власні ініціативи неформальної професійної освіти для підвищення кваліфікації, проте цього недостатньо), і, по-третє – узгодженою з чітким баченням майбутнього шляху розвитку економіки та, відповідно, реалізовувати завчасно.

У нас є ці плани — це зелена енергетика [...]. Якщо буде справедливий перехід на зелену енергетику, потрібно енергетиків навчати уже сьогодні. Бо зараз, коли будуть закриватися якісь станції, підприємства, наприклад, хто буде у вас працювати на підприємствах, які належать до структури зеленої енергетики? Людей потрібно зараз уже перенавчати. Наприклад, людей, які працюють на теплоелектростанції; вже починати молодь залучати до навчання на цих підприємствах з зеленою енергетикою. [...]

Представник Укрелектропрофспілки

В Лугано сказали: модернізація, новітні технології. У нас, як у профспілки, в експертів виникає питання: а хто буде потім слідкувати за цими всіма механізмами і устаткуваннями? Тоді треба підготовлювати відповідно людей в компаніях. Або компанії, які будуть обслуговувати, і так далі.

Представник профспілки Профбуд

Наголошували профспілки й на потребі пошуку нових ринків збуту продукції українських промислових виробників та важливій ролі, яку могли б відігравати у цьому українські дипломатичні представництва закордоном.

[...] нам важко конкурувати на ринках Європи, США і Канади. Але ж в нас є можливість в країни Азії, Африки [експортувати продукцію], і там Україна мала якісь посольства. Але при цих посольствах не було жодних спеціалістів, професіоналів або будь-кого, хто б просував можливості нашої промисловості. Тобто, пошук нових ринків збуту [...]. При невеликих затратах, можливо, наші підприємства здобували б нові

ринки. І фінансували оплату праці цих спеціалістів. [...] І це б сприяло економіці України, це [позитивний] [платіжний баланс, вища] зайнятість населення та доходи наших працівників.

Представник профспілки Машметал

Говорячи про розвиток та збереження кадрового потенціалу в індустріальній сфері, окрім розвитку програм професійної освіти, ми також говорили про те, як, на думку профспілковців, має змінитися соціально-економічна політика після війни, щоб перешкоджати відтоку спеціалістів за кордон, а також сприяти більшій соціальній справедливості та підвищенню рівня життя в цілому. Серед основних передумов таких змін, які згадували інформанти – підвищення зарплат, більша захищеність трудових прав та соціальних гарантій, а також покращення безпеки праці. Серед шляхів досягнення таких змін – вже згадане збільшення продуктивності праці у промисловості, що допоможе збільшити зарплатний фонд підприємства, а значить і розширити можливості для підняття зарплати. Окрім цього, профспілковці наголошували на тому, що у контрактах, які будуть укладатися з іноземними та національними підрядниками, які будуть займатися фізичною відбудовою інфраструктури (промислової, соціальної, житлової тощо) має бути зазначена реальна заробітна плата у сфері.

Підвищення безпеки праці в українській промисловості, і, особливо на будівництвах є окремою вимогою профспілок, яку обов'язково має бути враховано у повоєнній відбудові. Фізична відбудова інфраструктури буде одним з фундаментальних процесів повоєнного відновлення, тому профспілка Профбуд, що представляє інтереси працівників будівництва, особливо наголошує на цьому через наявні й до війни численні порушення безпеки праці на будівельних майданчиках, а також високий рівень неформальної зайнятості у сфері. Неформальне працевлаштування у сфері будівельних робіт робить працівників ще більш вразливими: як у спробі відстояти своє право на безпечну працю, так і у випадку, коли працівник отримав травму та втратив працездатність.

Питання безпеки праці турбує і представників промислових профспілок. Хоча високий рівень офіційного працевлаштування, що дозволяє працівникам промислових підприємств у випадку виробничої травми мати доступ до передбачених законом гарантій, сам обсяг та характер цих гарантій суттєво змінився в результаті прийнятих Верховною Радою змін до чинного законодавства, зокрема Закону № 2620, який з початку 2023 року суттєво змінив принцип фінансування медичної реабілітації та догляду для людей, які стали повністю непрацездатними внаслідок нещасного випадку на виробництві.

Профспілковці також наголошували на тому, що варто повернути скасовані на час воєнного стану повноваження Державної служби України з питань праці, що здійснює нагляд і контроль за дотриманням умов безпеки праці на робочому місці, а також, розширити їх, зокрема, спростити доступ до об'єктів перевірки та відмовитися від практики скасування таких перевірок як заходу «стимулювання» розвитку бізнесу. В контексті контролю за безпекою праці та притягнення до відповідальності за її порушення, представники кількох профспілок також підкреслювали необхідність запобігти можливому розпорошенню відповідальності за виробничі травми за умови великого ланцюжка підрядників, що будуть залучені у відбудову того чи іншого промислового, чи інфраструктурного об'єкта.

[...] Ми в очікуванні великих будівельних підрядників від Європи, які прийдуть слідом за грошима з тих країн, де вони в основному працюють. А наші підприємства будуть вже виконувати субпідрядні роботи, з меншою маржею прибутку і зменшеним впливом на бізнес-процеси. [...] Якщо цей ланцюжок підрядників збільшується до 5, 10, а то і 50 підприємств одне за одним, то контролювати, хто в кінцевому випадку був винуватий, що кран звалився на будові, буде складно [...] Тому це прямо згадується в нашому міжнародному стейтменті про основні підходи до справедливої відбудови, який ми разом з «Інтернаціоналом будівельників і деревообробників» ухвалили ще минулого року. [...]

Інспекція праці – це не лише наші міжнародні зобов'язання, [...] це не тільки вимога ЄС [...], це один з елементів стабільності ринку праці. [Наявна ситуація] ніяким чином не додає впевненості людям про те, що вони йдуть на роботу і повертаються з грошима, а не з травмою. Тому з, одного боку, є вимоги ЄС, а ми намагаємося, щоб це стало також вимогою всіх фінансових міжнародних інституцій в час відновлення. Тобто там має бути написано, що безпека праці має дотримуватись, і під цим розділом 1000 рядків основних гарантій, або принаймні перелічені міжнародні конвенції та європейські директиви навколо цього.

Представник профспілки Профбуд

Представники профспілок також неодноразово згадували про багатьох кваліфікованих спеціалістів своїх галузей, що вступили до лав Збройних сил України, та отримали інвалідність або травми внаслідок участі у бойових діях. Вони підкреслювали важливість посилення підтримки державою роботодавців для розвитку застосування адаптивних технологій та обладнання, аби на підприємствах створювалося більше інклюзивних робочих місць адаптованих до потреб працівників з інвалідністю.

В контексті соціально-економічної політики у повоєнний час, профспілки також говорили про потребу підвищення соціальних стандартів і гарантій.

[...] Трудові відносини, де там все вчасно, соціально незахищені верстви населення – все відпрацьовано, соціальні гарантії – відпрацьовані, соцпакет – гарний, пенсійне забезпечення. Це дуже важливо. Навіть для молодого людини.

Представник нафтохімічної профспілки

Вони також висловлювали стурбованість майбутнім сфери соціального захисту та її фінансуванням. Адже наразі соціальні видатки головним чином фінансуються з коштів міжнародних партнерів України. Водночас наразі точно невідомо, якою буде ситуація у повоєнний час, якщо така допомога партнерів припиниться, а надходжень до бюджету ще тривалий час не вистачатиме.

У одному з інтерв'ю минулого року керівник Національної служби посередництва і примирення, Дмитро Кухнюк висловив припущення, що після закінчення воєнного стану служба очікує сплеску колективних трудових спорів і акцій соціального протесту, зокрема страйків. Частина наших інформантів схильні погоджуватись з цим прогнозом. Вони зазначали, що обмеження протестів та страйків в умовах воєнного стану, а також прагнення працівників не переривати виробничий процес в складний час війни є вагомими факторами стримування. Втім, здебільшого погоджувалися з тим, що у повоєнний час кількість трудових спорів на підприємства, зокрема колективних, радше за все зросте, як рівень соціально-економічних протестів – за умови, якщо ті основні проблеми працівників, на яких наголошують профспілки, не будуть адресовані.

[...] не важко передбачити, що після завершення війни мільйони людей, які знаходяться в армії, повернуться до мирного життя і побачать, що про них ніхто не піклується, що в них забрали права через зміну трудового законодавства. Що вони не захищені. Що профспілки неспроможні в Україні захищати людей, тому що профспілки України неспроможні зараз себе захистити. В профспілок забрали права. [...] Якщо не зупинити таку ганебну практику, змінюючи законодавство України, порушуючи конституцію, міжнародні норми, стандарти й не перестати ігнорувати... То не важко зрозуміти, що сьогоднішні військові, а завтра мирні жителі, підуть на протести. І це будуть протести некеровані вже профспілками. Це протести будуть стихійні.

Представник незалежної профспілки гірників

Про авторів

Наталія Ломоносова — соціологиня та політична аналітикиня, наукова співробітниця Центру досліджень Східної Європи та міжнародних студій (ZOiS). Її дослідження зосереджуються на соціальній та трудовій політиці, доглядовій праці, ставленні населення до соціально-економічних політик та наданні публічних послуг у постсоціалістичних контекстах.

Тамара Хурцидзе — соціологиня і аналітикиня. Досліджує такі теми, як соціальна політика, житлова політика, гендерні студії, критичний дискурс-аналіз.

Профспілки промислового сектору в Україні: діяльність у часи війни та бачення повоєнної відбудови

1. Цей аналітичний матеріал ґрунтується на якісних інтерв'ю, проведених з представниками українських профспілок, і підсумовує їхні погляди на роботу під час війни та відбудови. Починаючи з 2022 року було прийнято низку законодавчих змін, що обмежують в умовах воєнного стану діяльність профспілок, дію колективних договорів, а також послаблюють захист трудових прав в цілому. Представники профспілок, з якими вдалося поспілкуватися, підкреслювали, що подібні зміни, направлені, зокрема, на все більшу лібералізацію трудових відносин та дерегуляцію ринку праці, все далі зміщують баланс сил на користь роботодавців. При цьому інструменти, доступні профспілкам для захисту інтересів працівників, як більш вразливої сторони трудових відносин, та здійснення своєї переговорно-представницької функції, було обмежено.

2. На думку деяких інформантів, небажання представників державної влади залучати профспілки до формування планів відбудови та дискусії щодо них, є відображенням незадовільного становища соціального діалогу в Україні. Вони підкреслювали важливість відновлення повноцінного соціального діалогу в Україні, щоби відповідало загальним європейським стандартам. Однією з проблем, що перешкоджає профспілкам якісно долучитися до формування бачення повоєнного економічного відновлення, на думку їхніх представників, є недостатня непрозорість самих планів відбудови та процедур їх обговорення.

3. Профспілковці також наголошували на тому, що варто повернути скасовані на час воєнного стану повноваження Державної служби України з питань праці, що здійснює нагляд і контроль за дотриманням умов безпеки праці на робочому місці, а також, розширити їх, зокрема, спростити доступ до об'єктів перевірки та відмовитися від практики скасування таких перевірок як заходу «стимулювання» розвитку бізнесу. В контексті контролю за безпекою праці та притягнення до відповідальності за її порушення, представники кількох профспілок також підкреслювали необхідність запобігти можливому розпорошенню відповідальності за виробничі травми за умови великого ланцюжка підрядників, що будуть залучені у відбудову того чи іншого промислового, чи інфраструктурного об'єкта.

Усі наші публікації доступні за адресою

➔ ukraine.fes.de